

reči naslednje. Šele ob referatih so dobili podobo velike različnosti v razvoju mest na ozemlju nekdanje Jugoslavije. Hkrati so spoznali tudi različne metodološke pristope jugoslovanskega zgodovinopisja k proučevanju mest tako znotraj njega samega in še zlasti v primerjavi z italijanskim. Italijanska historiografija mest je namreč pod vplivom francoske in angleške mnogo bolj antropocentrična, kavzalno povezujoča ter gospodarsko in vsakdanje življenjsko usmerjena. Od tod kritika sintetičnim kakor tudi analitičnim besedilom referentov. Prvim zavoljo tega, ker je sinteza vedno izpostavljena nevarnosti neadekvatnosti; drugim pa, ker je ob analizi potisnjena v ozadje vzročnost in posledičnost. Kritiki je bila podvržena tudi uporaba posameznih terminov, ki se po mnenju italijanskih zgodovinarjev vsebinsko in časovno ne pokrivajo. Zavračali so npr. uporabo termina buržoazija v 16. stoletju, zlasti v mestih pod Turki, a tudi v Dalmaciji. Enako so menili za pojem srednji vek, katerega raba, oziroma njegova pridevniška oblika, zveni za 17. stoletje vsekakor anahronistično. Splošna ocena pa je bila, da je seminar bistveno poglobil znanje italijanskih udeležencev o razvoju mest na jugoslovanskem ozemlju. Poglobil je tudi željo po nadaljnjem sodelovanju.

Prispevki v zborniku, čeprav niso opremljeni z znanstvenim aparatom – navajajo le seznam najvažnejše literature – bodo koristni vsakomur, ki se bo ukvarjal z zgodovino mest.

Ferdo Gestrin

Janez J. Švajncer, **Vojna in vojaška zgodovina Slovencev**. Ljubljana : Prešernova družba, 1992. 215 strani.

Janez J. Švajncer, **Vojna in vojaška zgodovina Slovencev**. Ljubljana : Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije, 1991^{1,2}. 135 strani, rkp.

Švajncerjeva knjiga (v treh izdajah) je prvi celovit pregled slovenske vojaške zgodovine. Ob izidu take knjige bi bilo mogoče reči, da slovenska neodvisnost prinaša prve sadove tudi na zgodovinopisnem področju. Bi bilo, pravim, če bi bili dovolj izven, da ne bi poznali natančneje stanja znotraj vojaškega zgodovinopisja v Sloveniji. Tako pa je mogoče reči le, da je knjiga, ki smo jo že dolgo potrebovali, nekateri tudi želeli in pričakovali, plod prizadevanja in znanja moža, ki niti ni poklicni zgodovinar. Švajncerjeva knjiga bo tudi dobro izhodišče in napotilo, kaj je še vse treba postoriti. Knjiga pomeni tudi zanikanje trditve, da Slovenci ne bi imeli vojaškega zgodovinopisja. Končno ni toliko pomembno, kdo je kaj napisal, temveč kaj je kdo napisal. Tega niti ne bi omenjal, če ne bi avtor v predgovoru (str. 8 izdaje iz 1992) nakažal tega problema in zanj iskal vzroke v jugoslovanski varianti socialistične ideologije. Ni tu pravišnji prostor za diskusije o neravnotežnosti slovenskega vojaškega zgodovinopisja, gotovo pa je, da imamo zdaj možnost, da programsko in institucionalno uredimo raziskovanje zgodovine vojn in vojaštva.

Švajncerjeva zgodovinopisna pot, ki mu je omogočila napisati tako delo, je že dolga. Vanjo je prišel kot zbiralec vsega vojaškega, zlasti pa znakov in kolajn ter orožja (njegova zbirka je vsega spoštovanja vredna). Prvi njegov tematski raziskovalni krog so bile razprave o slovenski vojski v letih 1918–1919, ki jih je zaokrožil s pred dvema letoma izšlo monografsko obdelavo (Slovenska vojska 1918–1919, Ljubljana 1990), drugi pa Slovenci v avstroogrski vojski pred 1. svetovno vojno in med njo. Veliko, zelo veliko, če vemo, da je zgodovinopisje njegova drugačna dejavnost, saj je bil hkrati polno zaposlen, prej kot novinar, v zadnjem času pa na Ministrstvu za obrambo.

Zasnova knjige je nastala kot skripta za pouk domovinske vzgoje v enotah Teritorialne obrambe in kot taka predstavlja tudi dokument časa, materializiran prikaz zamisli o novem pojmovanju vojske v parlamentarni demokraciji in v samostojni državi. Nujnost drugačnosti se je odrazila tudi na ideološkem polju politične vzgoje rekrutov, ki je bila nadomeščena z domovinsko vzgojo. Ena od teh je tudi pričujoče Švajncerjevo delo, ki je imelo namen rekrutom pokazati slovensko vojaško zgodovino, našo vojaško tradicijo in z njo utrditi patriotizem. Kljub temu, da gre za povsem avtorsko delo, nosi knjiga zaradi teh okoliščin tudi pridihih uradnih gradiv, kar ocenjevalcu ne lajša dela.

Avtorjevo metodološko izhodišče je, da je slovenska vojaška zgodovina vse, kar se je na vojnem in vojaškem področju dogajalo Slovincem in slovenskemu prostoru. Vojna in vojaška zgodovina zajema tako široka področja, da seveda vsa ne morejo biti zajeta v takem orisu. Avtor se ni odločil za tematsko obravnavo, pač pa raje za kronološki pristop, v katerem je nanizal v posamezna poglavja, kar se mu je zdelo pomembnega in tudi znanega. V tem oziru je Švajncerjeva Slovenska vojaška in vojna zgodovina tudi pregled že opravljenih raziskav.

V knjigi te vrste, ki zajema tako dolg časovni razpon, je težko (in tudi nepotrebno) zajeti vse obravnavane teme. Zadostuje, da vse obravnavano razdelimo v devet tematskih sklopov.

1. *Predslavensko obdobje*. Tu je avtor še presegel naslov. Na prvih dvajsetih straneh je namreč orisal vojaško zgodovino bodočega slovenskega ozemlja. Ta del je predvsem zgodovina orožja, ki nam ga pokaže skozi najdbe (Hallstatska kultura, Kelti, Rimljani, Langobardi).

2. *Srednjeveške vojske*. Začenjajo se z omembo Karantanije (Samova plemenska zveza je izpuščena), nato se je avtor posvetil vojnem za ogrsko mejo, križarskim vojnem, vojnem Otokarja II. Češkega, Celjanov, bojem na beneški meji. Pogrešam predvsem oris srednjeveškega vojskovanja, o katerem je nekaj sicer rečeno pri sestavku o vitezih.

3. *Novoveške vojne in vojske*. Prvi in za Slovence daleč najpomembnejši so bili večstoletni boji s Turki (str. 40–46). V tem okviru nam avtor pokaže tudi razvijanje obrambe in uveljavitev najemniške vojske. Druga tema znotraj teh vojska so bili kmečki upori, prevladujoča oblika notranjih vojn na našem ozemlju. Avtor se je odločil za njihovo obdelavo v posameznih poglavjih. Informativno je prikazal tudi tridesetletno vojno, boje s kruci, pohod proti Madžarom 1683. Ne bi škodila tudi omemba obrambne organizacije v Benečiji.

4. *Avstrijska vojska*. Dolgo obdobje, ki se sicer začne že vsaj s turškimi vojnami. Tu najdemo prvi problematični sklop, obravnavo vojaške obveznosti od Marije Terezije dalje (66–69). Nekaj obdobjev avstrijske vojaške obveznosti v 18. in prvi polovici 19. stoletja. V orisu napoleonskih vojn na Slovenskem je pokazal za osvovitelje naših krajev, na novačenje fantov v »ilirski regiment« in regimentovo pot v Rusijo.

Novejša, takorekoč klasična doba avstrijske vojske se začneja z letom 1817, ko je nastala dokončna teritorialna razdelitev nabornih okrajev s stalnimi enotami. Zgodovina dveh polkov, pehotnih št. 17 in 47, pomeni vojaško zgodovino Slovencev v zgodnjem 19. stoletju. Bolj natančno pa so dežele, kjer so živeli (tudi) Slovenci, dajale pet pehotnih, dva konjeniška in topničarski polk ter dva lovski bataljona. Avtor nam nato oriše bojni poti obeh polkov. 17. pešpolk, ki je bil v Ljubljani od 1817 do 1898, je bil predvsem na italijanskih bojiščih (1820, 1821–22, 1830, 1848–49, 1859 in 1866), 47. pešpolk celo celih trideset let, 1830–61. Tu so bili krvave bitke pri Solferinu, Brescii, Montanari, Mortari, obe bitki pri Custozi, tu se je koval slovenski stereotip o Lahih kot slabih vojaki. Slovenski vojaki so se bojevali tudi na Danskem, v prusko-avstrijski vojni. V mornarici je delež slovenskih mornarjev bistveno presegel delež njihove številčne zastopanosti v monarhiji. Pomembna epizoda je bila vojaška zasedba Bosne in Hercegovine 1878, v kateri so sodelovale vse slovenske enote. 17. pešpolk si je prislužil na bosenskem bojišču letno garnizijsko službo na dunajskem dvoru.

Rastoča nacionalna samozavest Slovencev se je kazala tudi na vojaškem področju. Slovenščina je sicer bila vojaški jezik le v toliko, kolikor je bila jezik rekrutov, vendar je zaradi teritorialnega popolnjenja enot v nekaterih polkih imela status drugega polkovnega jezika. Temelje slovenske vojaške terminologije je v letih 1873–1892 uredil Andrej Komel pl. Sočebčan s 16 v samozaložbi izdanimi knjigami. Vojska je sicer s svojim strogim hierarhičnim počelom, posebnim šolanjem in mešanjem ljudi različnih narodov hitreje ponemčevala kot pa druge veje državnega uradništva, tako da je bila večina slovenskega oficirskega kadra le po izvoru Slovencev.

5. *Prva svetovna vojna*. V določenem smislu je ta sklop nadaljevanje prejšnjega sklopa, saj so Slovenci bojevali to vojno skoraj izključno v avstrijski vojski. Avtor se je zadržal predvsem na orisu bojev na soški fronti in pa bojnih poti polkov z največjim številom slovenskih vojakov. Ti so skoraj praviloma bili najprej na ruskem, nato pa na italijanskem bojišču. Avtor je zelo dobro prikazal tudi način bojevanja. Kot posebno vrednoto slovenske vojaške zgodovine je navedel tudi vojaške upore slovenskih polkov maja in oktobra 1918.

6. *Vojski Države SHS in Kraljevine SHS (Jugoslavije)*. V ta sklop lahko štejemo tudi predhodna poglavja o Slovencih – prostovoljcih v nevesinjskem uporu, udeležbi v srbski vojski v balkanskih vojnah, prostovoljcih v Srbski dobrovoljski diviziji in korpusu med prvo svetovno vojno. Osrednji poglavji pa sta dve, slovenska vojska 1918–19 in boji za severno mejo. Obe sta na podlagi avtorjevih prejšnjih študij dobro in sintetizirano povzeti. To je eno najpomembnejših obdobjev slovenske vojaške in nacionalne zgodovine, saj je nastal zametek nacionalne armade, prvi sploh. Z združitvijo je bilo konec tudi slovenske vojske. V vojski jugoslovanske države je prišlo takoj do unifikacije, ki se je kazala predvsem kot prevzem srbskih vojaških vzorcev v formaciji in razumevanju vojske. Karakterizira razmerja v vojski, kjer je bil temeljni konflikt prvega desetletja nasprotje med bivšimi avstroogrskimi in srbskimi oficirji. Vojska je sicer bila nedotakljiva, zato koruptna, zavezana predvsem kralju. Z eksteritorialnim principom rekrutiranja je bilo konec vsakih sledov slovenskih enot, slovenščina je povsem izginila iz vojaške uporabe. V Dravski banovini je bilo 1939. leta 7 polkov od 54. Zaradi strukture sprejetih v novo vojsko je le malo Slovencev doseglo najvišje, generalске čine. Švajncer jih je naštel vsaj 13. Ker so bili Slovenci razdeljeni med štiri države, je avtor na kratko označil še položaj v italijanski in madžarski armadi, o avstrijski pa ni najti nič.

7. *Druga svetovna vojna*. Ta sklop začne z aprilsko vojno, ki je bolj obširno obdelana kot pa se jo običajno omenja v kontekstu NOB. Narodnoosvobodilnemu boju je posvečeno obširno poglavje (171–183). Omejil se je avtor na prikaz korenin, iz katerih je organizacija rasla, nato pa na vojaški razvoj z omembo najpomembnejših bojev. Krajša so poglavja o prostovoljni protikomunistični milici, četnikih in domobranjih. V pogosto polarizacijskem vprašanju o državljanski vojni se je avtor opredelil vmesno: bila bi državljanska vojna, če ena stran pri tem ne bi sodelovala z okupatorjem. Informativno je poglavje o dosegah bolj ali manj pozabljenih mobiliziranih v nemško vojsko. Številčno so bili približno enaki ostalima dvema stranema (28.000 na Štajerskem, od tega 4 do 5000 padlih, 7000 Gorenjcev, 1000 padlih).

8. *JA in JLA, Teritorialna obramba kot nova slovenska vojska*. Sklop se začne s poglavjem o ukinitvi slovenske (in ostalih nacionalnih vojsk) partizanske vojske, o čemer pa je mogoče reči še marsikaj, saj se je napajala kar iz več trendov. Ob vsem sicer upravičenem razočaranju nad dogajanjem v letu 1945 bi se bilo enkrat tudi treba vprašati, kaj so v tej situaciji storili vodilni slovenski politiki in vojaki, če jim je bilo do »slovenskega vojaškega zbora«. Avtor ocenjuje, da je večina slovenskega prebivalstva armado socialistične Jugoslavije, JLA, v kateri so Slovenci dosegli največ visokih činov (117 generalov) in tudi delno uporabo slovenščine kot vojaškega jezika, sprejemala kot povsem samoumevno in bolj ali manj naklonjeno vse do končnih zaostretev v letu 1988. Ravno doktrinarna obnovitev predvojne vojaške ureditve kaže novo razdobje v razvoju vojske, ne glede na ideološko nadgradnjo s tradicijami NOV, ki jo je JA in JLA še dalje in bohotneje gojila.

Teritorialna obramba je nastala mnogo pozneje, ob novem doktrinarnem zasuku konec šestdesetih let, spodbudila jo je okupacija Češkoslovaške. Mogoče jo je tudi videti kot edino koncesijo, ki jo je dopustil jugoslovanski vojski in politični vrh težnjam republik (Slovenije, morda Hrvaške), da se del vojske oblikuje tudi kot republiška. Takrat, ko se je kot ena od »ustreznih« poti iz jugoslovanske krize začel kazati povečan vpliv vojske na civilno življenje, je postala moteča tudi Teritorialna obramba in generali-

teta jo je poskušala oklestiti doktrinarno in materialno. V nasprotovanju temu je zrasla nova slovenska Teritorialna obramba, vojska pod izključnim poveljstvom organov Slovenije.

Tako pridemo do zadnjega poglavja, orisa junijske vojne za Slovenijo. To je prvi kratek, predvsem informativen pregled vojaških operacij junija in julija 1991. To je tudi primeren zaključek za tovrsten oris, saj se zdi kot samoumeven vrh dolge poti. A ne pozabimo: Slovenci smo v tem stoletju trikrat ustvarili lastno oboroženo silo, vsakič zgolj za eno vojno. Ali bo tokrat drugače?

9. *Znameniti vojaki.* Le omenjam, kdo ima posebno biografsko poglavje: baron Jurij Vega kot najznamenitejši slovenski vojak 18. stoletja, topničar; baron Andrej Čehovin, najpomembnejši vojak srede 19. stoletja, Andrej Komel, utemeljitelj slovenske vojaške terminologije; Albin Mlakar, najbolj pogumni vojak v 1. svetovni vojni, odlikovanec z Leopoldovim redom; Rudolf Maister, prvi slovenski general – z nekoliko ironije bi lahko rekli, da je to bil prvi štajerski general, saj se ga je Narodna vlada dolgo otepala in mu podelila le čin »polkovnika z naslovom in značajem generala«; Franjo Malgaj, nadporočnik, padel pri obrambi Koroške. Tovrstni panteon pa bi si zaslužil tudi kdo od mlajših znamenitih vojakov, morda Leon Rupnik, Franc Rozman-Stane, Jaka Avšič, Stane Potočar.

Stil pisanja je preprost, podobno kot skripta prilagojen širšim množicam bralcev, vendar pa nazoren in tekoč. Knjiga ni namenjena zgodovinopiscem, je zatrdil avtor v uvodu in pri tem mislil na odsotnost znanstvenega aparata (navedel je le izbor najnujnejše literature). Avtor je preskromen; prav tako in še bolj bo služila tudi zgodovinarjem, saj je pravi mali leksikon. Posebej je treba pohvaliti še likovno opremo. Pravo veselje in seveda paša za oči je gledati knjigo s tolikimi in kvalitetno izbranimi fotografijami in slikami.

Damijan Guštin

Franc Rozman, *Korespondenca Albina Prepeluha-Abditusa*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1991. 86 strani. (Viri; 4)

Čeprav je po podrobni Kermavnerjevi študiji (1938) o nazorih in delu Albina Prepeluha-Abditusa, enega »najvidnejših izraziteljev novih težen generacije, ki je na pragu tega stoletja stopila v slovensko javno življenje in si ga prizadevala prenoviti v demokratični in socialni smeri«, zanimanje za tega samoniklega in originalnega socialnega misleca in politika kar za nekaj časa splahnelo, je zlasti v zadnjih letih poleg dveh Prepeluhovih knjig (Politični spisi 1984, Pripombe k naši prevratni dobi 1987) izšla cela vrsta krajših in daljših prispevkov, ki se s tega ali onega zornega kota dotikajo njegovih političnih in socialnih nazorov. Ob petdesetletnici njegove smrti (1987) sta poskušali njegovo delo in pomen osvetliti kar dve okrogli mizi, na katerih so poleg zgodovinarjev sodelovali tudi politologi in sociologi. (Rezultati so objavljeni v Novi reviji 1989, št. 81/82 in v reviji Borec 1989, št. 1). Piko na i je pred kratkim postavil dr. France Rozman z objavo prvega dela bogate Prepeluhove korespondence, ki naj bi mu (upajmo kmalu) sledilo nadaljevanje.

V pričujoči prvi del Abditusove korespondence, ki jo je avtorju dal na razpolago Prepeluhov sin Marko, je Rozman vvrstil 169 pism iz let 1902–1918, torej iz časa, ki z ozirom na politično dogajanje in sam Prepeluhov nazorski razvoj vsekakor predstavlja neko zaokroženo celoto. Z razpadom dvojne monarhije se je namreč zgodil velik prelom, ki je bistveno vplival tako na slovensko socialdemokracijo kot tudi na Prepeluha samega. Zato bo, kot je napovedal Rozman, drugi del korespondence iz let 1919–1937 predstavljal (z redkimi izjemami) povsem druge korespondente, s tem pa tudi drugačne politične kombinacije, probleme in usode.

Najpomembnejši in najboljšežnejši del objavljenih pism predstavlja korespondenca med Prepeluhom in njegovimi ožjimi sodelavci in prijatelji iz kroga revije Naši zapiski (A. Dermota, D. Lončar, K. Schweiger, dr. H. Tuma), ki daje dober vpogled v problematiko izdajanja revije in splošnih političnih problemov časa. Ob razkolu v SDS leta 1917, ko se je formirala socialistična omladina z revijo Demokracija in časnikom Naprej, se je temu krogu pridružila še Lojzka Štebjeva, s katero je Prepeluha vezalo tudi tesno osebno prijateljstvo. Seveda pa so tudi ostali Prepeluhovi korespondenti znani slovenski politični in kulturni delavci, kot npr. dr. Ivan Prijatelj, dr. Janez E. Krek, dr. Josip Ferfolja, Dragotin Gustinčič in Vladimir Ravnihar, od tujcev pa Hrvat Ante Radič ter dva najpomembnejša predstavnika nemške socialne demokracije pred prvo svetovno vojno E. Bernstein in K. Kautsky.

Čeprav že sama imena Prepeluhovih dopisovalcev dajejo slutiti bogato vsebino pism, nas pisma o tem tudi prepričajo. Poleg obilice doslej neznanih podatkov o vsebinskih, tehničnih in finančnih problemih urejanja prve slovenske socialistične (a nestrankske) revije Naši zapiski in o sporih in idejnih spopadih znotraj slovenske socialdemokracije ob izteku prve svetovne vojne, nam namreč pisma razkrivajo še celo vrsto manj znanih dogodkov iz razgibanega političnega in kulturnega dogajanja na Slovenskem pred in med prvo svetovno vojno ter poglede posameznikov (Prepeluha in njegovih dopisovalcev) nanje.

Za ponazoritev problemov okoli urejanja revije Naši zapiski navedimo le nekaj stavkov iz pisma dr. A. Dermote (13. 12. 1910), z opisom motivov, ki da so privedli nekatere nekdanje sodelavce Naših zapiskov do ustanovitve konkurenčne kulturne revije Veda: »par ljudi hoče, da postanejo docenti na univerzah, pa rabijo potiskan papir, na katerem bi se svetili kot uredniki znanstvenega lista – zaradi uglajene steze k docenturi. Kakor vidite, povsem prozaičen motiv, ki mi ga je dr. Prijatelj sam poleti tako označil. Najbolj jim zamerim to, da so prišli sedaj, ko smo jim Zapisarji očedili teren največjih grč, s tistim programom, kot smo ga doslej zastopali mi . . .«

Za politično zgodovino časa je izredno zanimiv tudi Dermotov opis srečanja s Krekom (10. 9. 1906) in njun polurni razgovor o aktualnem političnem položaju. Krek je Dermoti priznal, da klerikalcem za bodoče volitve v državni zbor na podlagi splošne volilne pravice manjka mož, zato bi radi imeli med kan-